

NÉPISKOLAI MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK
IV.

**A magyar nemzet
történelmének, alkotmányának
és az
állampolgári ismereteknek
tanítása.**

*

Írta:

Barcsai Károly,

a győri m. kir. áll. tanítónőképző-intézetben
a pedagógia tanára.

Győr, 1930.

V. Szabó és Uzsaly nyomdavállalata.

A magyar nemzet történelmének, alkotmányának és az állampolgári ismereteknek tanítása,

a) A magyar nemzet történelmének és alkotmányának tanítása.

1. Történeti fejlődés. Először Comenius hangoztatja a Didactica magna-ban, hogy az elemi iskola a világtörténetet tanítsa a teremtéstől kezdve a jelenkorig. A sárospataki iskolában azonban a történelmet inkább csak a közép- és felsőfokon tanítják.

Francke hallei pedagógiumában a nemesi rend gyermekei hetenként egyszer újságot olvasnak, hogy ezzel főképpen történelmi és földrajzi ismereteiket gyarapítsák.

Rousseau Emilt ifjúkorában ismerteti meg a történelemmel. Plutarchos párhuzamos életrajzait találja nevelő hatásúaknak. Nyomában járnak a filantrópok, akik szintén azt tanítják, ami hasznos. A hasznos tárgyak közé sorozzák a történelmet is. Basedow dessau Philanthropinumában tehát ezt a tárgyat is tanítják. Salzman a szülőföld történetéből indul ki, hogy a világtörténelem annál könnyebben fölfogható legyen.

Pestalozzi a dolgokról való beszélgetésekbe többek között a történelem körébe vágó szavakat is belevon. A történelmi ismereteket azonban a tanítás tárgyaivá Pestalozzi tanítványai dolgozzák fel.

Nálunk 1771-ben Losonczy István Harmaskis tükör-e állítja be először a népiskolai tárgyak sorába a magyar nemzet történelmét. Ez a népszerű könyv egészen 1854-ig általánosan elterjedt volt népiskoláinkban és 22 kiadást ért.

Az 1606-iki II. Ratió szerint a normális iskolákban a tanítójelölteknek az I. Ratióban megjelölt tárgyakon kívül magyar történelmet is kell tanulniok.

A XVIII. század végén N é m e t h László S c h l ö z e r Ágostnak német munkáját fordítja magyarra A világ történeteinek tudományára való előkészület címmel. (Sopron, 1795.) Ez a gyermekeknek szánt munka azonban elvont előadásánál fogva nem volt alkalmas a népiskolába.

A XIX. század elejéről történelmi oktatásunk fejlődésére nézve érdekes adatunk van. A k i s k u n h a l a s i centrális iskola 1821. évi kimutatása szerint ugyanis Halason, a nemzeti iskola III. osztályában a jászok és kunok történetének első felét, IV. osztályában pedig második felét, továbbá Magyarország történelmét tanítják.

A reform-kor előkészíti a talajt oktatásügyünk nemzeti szellemű kifejlődésére. Az 1827-iki országgyűlés közoktatásügyi bizottságot küld ki oktatásügyünk mindenirányú, rendszeres újjászervezésének előkészítésére. Ennek a bizottságnak a lelke Mednyánszky Alajos báró. A bizottság behatóan foglalkozik a népiskolák ügyével is. Kívánja többek között, hogy a népiskola III. osztályában magyar nyelven tanítsák a hazai földrajz és történelem elemeit, hogy a tanulók megismerjék hazájuk földjét és őseik tetteit, s ezzel hazaszeretetre buzduljanak. A bizottság munkálata 1830-ban nyomtatásban is megjelent. (Opinio.)

A század első felében a v i l á g t ö r t é n e l e m is utat talál a magyar népiskolába. A reformátusok 1825-iki pesti tanügyi határozatukkal a világtörténelmet is beiktatják népiskoláik tárgyai közé. A pesti evangélikus iskola 1838-iki tanterve is előírja a világtörténelem tanítását a IV. osztály részére.

A Rátiók közül az 1828-iki rendeli el a normális iskolákban Magyarország történelmének tanítását, még pedig a földrajzzal kapcsolatban.

A XIX. század első felében a n ő m o z g a l o m is nagyobb erővel tör előre. Pesten elszaporodnak a leánynevelő-intézetek. Ezek közül legkiválóbb F o l η e s i c s Jánosé. Intézetében gyakorlati és szemléletes módon földrajzot és történelmet is *tanítanak*. 1846-ban a nőnevelés egyik lelkes híve, Teleki Blanka grófnő alapít leánynevelő-intézetet. Ebbe 8—12 éves leányokat vesz föl. Intézetében buzgón tanítják a világ- és hazai történelmet.

1848-ban készen van E ö t v ö s József báró rövid népoktatásügyi törvényjavaslata, amely népnevelésünk nemzeti irányú újjászervezését tűzi ki célul. Javaslatából azonban egyhamar nem

lesz törvény, mert a nemzet erejét csakhamar a szabadságért vívott küzdelem foglalja le, majd az elnyomatás szomorú korszaka következik.

A szabadságharc leverése után a bécsi közoktatásügyi minisztérium útját állani iparkodik a magyar nemzeti történelem tanításának, de ezirányú törekvése az iskolák kintartásán és buzgalmán megtörik. 1859-ben G ö n c z y P á l N é p i s k o l a i s z e r v e z e t e az egyetemes és a hazai történelem anyagát a III. és IV. osztály részére már tervszerűen kijelöli.

Végre az 1868. évi közoktatásügyi törvény és az ezután kibocsátott miniszteri tantervek méltóképen gondoskodnak a magyar nemzeti történelem népiskolai tanításáról. A tantervekhez csatolt utasítások nyomán újabb meg' újabb népiskolai történelmi kézikönyvek is látnak napvilágot. A régi n é p i s k o l a i t a n k ö n y v e k ismertebb szerzői: Kiss Áron dr., M a y e r Miksa, B a l l a g i Károly, N a g y László, M á r k i Sándor, S e b e s t y é n Gyula, G y ö r f f y János, B á r á n y Ignác, S c h u l t z Imre, V a r g y a s Endre, B e n e d e k Elek, F a r k a s Sándor és mások. V e z é r k ö n y v í r ó k: K i s s Áron dr. és M a y e r Miksa, E r d ő d i János stb. (Az újabb népiskolai tankönyvek és vezérkönyvek jegyzékét közleményünk végén adjuk.)

Kiss Áron dr. és M a y e r M i k s a v e z é r k ö n y v e az előkészítő feladatok ismertetése után a hazai történelmet az V. osztályban korrajzokban, a VI. osztályban összefüggően tárgyalja. Beosztásán Z i l l e r és követőinek hatása látszik. Zillerék törekvéseit R e i n é s társai valósítják meg a gyakorlatban. A 8 osztályú német népiskolában ugyanis kultúrtörténeti fokozatok szerint osztják fel a történelmi anyagot s a nemzeti és a világtörténelmet a bibliai és egyházi történelemmel párhuzamosan tárgyalják.

A német-pedagógusok közül K n a p p családtörténeteket és községi krónikákat kíván a történelmi oktatás első anyagául; Kehr bibliai jellemképekből indul ki, majd a helység ismertetésére tér át s a földrajtanítás menete fonalán kezdi a történelem tanítását. Anyagelrendezésük progresszív, míg F u n k e r-é regresszív. D o l z a művelődéstörténeti szempontokat méltatja, ezzel az anyag helyes kiszemelésének ügyét viszi előbbre. N a - t o r p, G e d i k e és D i n t e r már összefüggő nemzeti történelmi oktatást kíván. Ez utóbbi volt az é l e t r a j z i m ó d s z e r megalapítója is. P r a n g e a mondai anyagot ajánlja a tanítás kiindulásául.

A mi 1905. évi miniszteri tantervünk már a népiskolai történelmi oktatás kiforrott elvein épül föl. Ennek irányelveit fejleszti tovább legutóbbi, 1925. évi tantervünk.

Irodalom. 1. Dr. Kiss Áron: A magyar népiskolai tanítás története. Budapest, I. 1881, II. 1883. — 2. Dreisziger Ferenc: A népiskolai történettanítás módszeréről. Budapest, 1905. — 3. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. I—II. Budapest, 1927. — 4. Magyar népoktatás. Kiadja a m. kir. vall.- és közokt. minisztérium. Budapest, 1928. — 5. Dr. Balassa Brúnó: A történettanítás múltja hazánkban. Pécs, 1929. — 6. Dr. Fináczy Ernő: Az újkori nevelés története 1600—1800. Budapest, 1927. — 7. Molnár Oszkár: Neveléstörténelem. Budapest, 1929.

2. Történelmünk és alkotmányunk népiskolai tanításának célja és jelentősége. A tanterv a következő célt jelöli ki: „A magyar nemzet történetének ismertetése, az ezzel kapcsolatos legfontosabb világtörténelmi események érintésével és rövid, elemi tájékoztatás a történetileg fejlődött magyar alkotmányról; a múlt iránti kegyeletre s tanulságainak megértésére, nemzeti önérzetre s hazaszeretetre való nevelés; a nemzet életterejében való bizalom és az isteni Gondviselésbe vetett hit megerősítése”.

A népiskolai történelmi oktatást megalapozzák a beszéd- és értelemgyakorlatok, a történelmi olvasmányok, hazafias költemények és a földrajz. A magyar nemzet történelmének egységes áttekintésére az V. és VI. osztályban kerül a sor. Állami, társadalmi, politikai és művelődési életünk beilleszkedik az egyetemes fejlődés menetébe, azért a történelmi tárgyalás folyamán a legfontosabb világtörténelmi események érintése elmaradhatatlan.

A magyar alkotmány kialakulásának csirája a múltban található fel, fejlődése történelmünkhöz tapad és nemzeti életünk-fejlődésével lépést tart. Alkotmányunk jelentőségét tehát csak történelmünkkel együtt érthetjük meg.

A múlt iránti kegyelet a nemzeti érzés természetes vonása. Aki nemzete múltján nem lelkesedik, nemzete jövőjén sem hevül.¹⁾ A múlt sok fölemelő tanulságot rejt magában. A gyermek lelke szívesen merül el a múlt világába. Hősiség felé hajló és lelkesülő *tennészete épül a múlt emlékein: a*

¹⁾ V. ö. Barcsai Károly: A történelmi érzék fejlesztése a népiskolában. Néptanítók Lapja, 1929. 13—14. sz.

hőskor vitézi tettein, az önfeláldozás, kötelességteljesítés nemes példáin és a nemzetépítő munka biztató eredményein. Mindezek nemzeti önérzetét erősítik és megszerettetik vele mindazt, ami a magyar étellel összefügg. így sarjad ki lelkében a n e m z e t i önismeret, a n e m z e t t a g j a i h o z v a l ó r a g a s z k o d á s és az igazi hazaszeretet. Hazaszeretete pedig a nemzeti közösség munkájában való részvételével válik reális valósággá.

A nagy sorsfordulat sokat változtatott régi életrendünkön. A gyermeknek is alkalmazkodnia kell az új helyzethez. Az iskola vegye figyelembe, hogy a jelen fokozottabb feladatok elé állítja a fiatal nemzedéket, nevelje azért már a gyermeket is szívós kitartásra, munkás hazafiságra. A múlt erőforrásait a jövő biztosítására használja fel. A történelem nemzetünk életerejéről tanúskodik. Ez a tanulság adjon erőt a tanulónak is kötelességei teljesítéséhez és erősítse az isteni Gondviselésbe és a jövőbe vetett hitét.

3. Történelmünk és alkotmányunk tanításának népiskolai anyaga. Az osztott iskola V. osztályában a tanítás heti 2 órában a magyar nemzet származásának és vándorlásainak ismertetésével kezdődik és a török uralom alól való felszabadulás korának rajzával végződik. A VI. osztály történelmi tanítása — ugyancsak heti 2 órában — a török uralom utáni kor tárgyalásától kezdve egész napjainkig kíséri végig nemzetünk történetét. A fontosabb eseményeket a világtörténelem szemszögéből kívánja megvilágítani, — Történelmünkkel párhuzamosan alkotmányunk fejlődésének egy-egy jelentős mozzanatát állítja elénk, hogy befejezésül történeti visszapillantást vethessünk a régi rendi és a mai polgári magyar állam alkotmányára. Nem feledkezik meg az 1920. évi ideiglenes alkotmányról és államunk jelvényeiről sem.

A tanterv az osztatlan iskola V—VI. osztályának történelmi anyagát — a polgári jogok és kötelességek anyagával együtt — a váltakozó tanításmenet szerint A) és B) évre osztja föl. A tanítás heti óraszám: 1. (Az osztott és osztatlan iskola anyagának részletezését lásd a tantervben.)

4. Történelmünk és alkotmányunk alapismereteinek kapcsolata más tárgyakkal. A történelmi érzék megalapozása már az alsóbb osztályok feladata. Különös szerep jut e téren a b e s z é d -

és értele m gyakorlatoknak és az olvasmánytárgyalásnak. Az előbbi tárgy körében A köz sé g múltja címen már a II. osztálytól kezdve sorra kerülő anyag ébresztgeti a gyermekben a múlt iránti érdeklődést, a községhez való ragaszkodást, az ősök és a régi emlékek iránti kegyelet érzését. Majd a környéken lakó nép eredetéről és letelepüléséről szerzett ismeretek irányítják a gyermek figyelmét a legrégebb községek történelmi emlékei felé. A nép körében élő régi játékok, népdalok, mesék, népszokások, mondák, ügyességek megismerésével pedig mind közelebb jut honfitársaihoz és hozzájuk a közös érzések erejével vonzódik. A tanítás megszólaltatja nemzeti mondáinkat, legendáinkat is, majd a környék múltja kezd megelevenedni a gyermek előtt és képzeletében fölgyúlnak a környéken lejátszódott fontosabb történelmi események. Így jut el lépésről-lépésre a magyar nemzet összefüggő történetének küszöbéhez. A IV. osztály beszéd- és értelemgyakorlatai már a magyar nemzet történelméből vett képekkel, kiváló történelmi alakok élet- és jellemrajzával alapozzák meg a történelmi oktatást.

A beszéd- és értelemgyakorlatoknak állandó segítőtársa az olvasmánytárgyalás. Ez a népmondák, legendák világán keresztül mindig hűségesen lépést tart a beszéd- és értelemgyakorlatok alapvető törekvéseivel és a hazafias költeményekkel is szítja a nemzeti öntudatot. A IV. osztály olvasókönyve már jellemző képeket nyújt hazánk történelméből és így vezet a magyar nemzet történelmének és alkotmányának egységes áttekintéséhez. Az V. és VI. osztály olvasókönyve pedig a történelmi ismereteknek szélesebb alapot vet.

A történelmi események, emlékek a haza földjéhez fűződnek. A történelmi érzék kifejlődésének alapja tehát a honi földhöz való ragaszkodás. Népünk hűséges vonzódása a földhöz ősi érzéséből fakad. A gazda tudja, hogy földje egy darabja hazájának és a belőle áradó minden jó hazája erejétől, virulásától függ. Érti, hogy életének javait a régi nemzedékek közös munkájának köszönheti. Ez vezeti szülőföldjének, hazájának szeretetére, ez ébreszt benne tiszteletet az ősök iránt. A föld egyébként a maga természeti sajátágaival erősen hat mindenkire. A természet rokon sajátságokat fejleszt ki az egymásra utalt emberekben és ezek a sajátságok erősen összetartják a nemzet tagjait. A történelemmel kapcsolatos tárgy tehát a földrajz is; ennek ismerete hozzájárul a nemzeti tudatosság megszilárdulásához.

A történelem a jelenhez vezet és magyarázója a mai állampolgári élet kialakulásának, rendjének. Tudatossá teszi, hogy mi az erkölcsi alapja az állampolgár kötelességeinek és jogainak. Nyilvánvaló tehát, hogy az állampolgári ismeretek a történelemmel egy tőből fakadnak.

Egyébként a többi tárgy körében is lépten-nyomon kínálkozik alkalom a nemzet múltja iránti kegyelet ápolására, a múlt tanulságainak értékesítésére és a nemzeti érzés és akarat erősítésére. Ezeknek a megvalósítását pedig a tanterv a népiskola egyik legfontosabb feladatának ismeri.

5. Történelmünk és alkotmányunk népiskolai tanításának módja. A nemzet múltjának föltárása, főképp a hőskor szemlélete, a gyermeki lélek természetéhez nagyon simul. Használja fel a tanító a gyermeknek ezt a természetét, de vigyázzon, hogy túl ne feszítse a gyermek képzelőerejét és tanítása ne tévedjen meddő romantikába. A gyermek erős képzelete és lelkesülő természete csak eszköz legyen az erkölcsi cél eléréséhez.

A cél: az áldozatos, munkás nemzeti öntudat megszilárdítása. A tanító a múlt ama erőforrásaihoz folyamodjék, amelyek jövőnket megalapozzák. Aki a múltba tekint vissza és képzeletben szívesen időzik ott, nem kell, hogy megfélemedezzen a jelenről és a jövőről. Éppen az legyen a népiskola célja, hogy a gyermek a múlt tanulságain keresztül közelebb kerüljön a jelenhez, honfitársaihoz és erőt merítsen feladataihoz. Hazája történelméből arra eszméljen, hogy most elsősorban a cselekvő alkotás, az építő munka idejét éljük. A történelem tanulságai alapján józan szociális fölfogás verjen gyökeret lelkében.

A gyermeket az eleven élet érdekli. A történelmi események során is az ember áll hozzá legközelebb. Képzeletében a múlt emberét megeleveníti és a nagy emberek törekvéseiben, alkotásaiban ismeri föl legjobban az egyes korok szellemét. A kiváló emberek követendő példakép állanak előtte, míg a testetlen eszmék és a száraz események elmosódnak lelkében. A tanítás tehát a gyermeki lélek eme sajátosságához igazodjék és eleven képet fessen a múltból. Az ügyes tanító megjelenítő készségével²⁾ játszi módon képes megelevení-

²⁾ V. ö. Barcsai Károly: Az elemi tanítás megjelenítő művésze. Néptanítók Lapja, 1917. 25. sz.

teni a múltat, dramatizáló erejével fölszítani a tettekbe szökkenő nemzeti érzést és pedagógus lelkével fejleszteni a jellemet, élesíteni az észet és irányítani az akaratot. Előadása színes, meleg, szövirágok nélküli, közvetlen; érzik rajta, hogy maga is lelkesedik tárgyáért. Jellem- és korfestése hű, de tartózkodik nevek, számadatok halmozásától és háborús dolgok céltalan részletezésétől. Tanítása nem sovány kivonata a történelmi anyagnak, hanem élettől duzzadó, nevelő hatású, a fontosabb dolgokra terjedő, kerek egész.

A történelem megértéséhez szükséges, hogy a gyermek lelkében ismeretlen fogalmak úrt ne hagyjanak. A tanításba^ csakis olyan fogalmakkal foglalkozhatunk, amelyeket a gyermek lelkéhez saját élettapasztalatai alapján közel hozhatunk. Üres, semmitmondó megállapításokat, odavetett általános megjegyzéseket (emelte a műveltséget, fölvirágoztatta az ipart, kereskedelmet, anyagi jólétet teremtett stb.) kerüljünk.

Ha a történelmi események megértése szempontjából itt-ott a hanyatlás korszakára is kitérnünk kell, tegyük ezt javítás céljából. A hanyatlás elszomorító jelenségei elrettentő példaképpen lebegjenek a gyermek szeme előtt.

Állami életünk és társadalmi szervezkedésünk a múltban gyökerezik. Ahol alkotmányunk kialakulásának egy-egy jellemző állomáshelyéhez érünk, ott a történelmi fejlődés rajzában erre mindig rámutatunk. A tanítás végén aztán kibontakoznak a gyermek előtt a l k o t m á n y u n k j e l l e m z ő v o n á s a i .

A tanítás menete, a) Előkészítés: az előzmények rövid rajza; a kor társadalmi, erkölcsi, művelődési és politikai állapotainak jellemzése, főképp a kiváló személyiségek jellemének, tetteinek tükrében; a fölmerülő feladatok, b) Megértés: a feladatok megoldása; küzdelmek, megpróbáltatások; siker, balsiker; sorsfordulatok; a jövőre ható alkotások, események. c) Megerősítés: az alkotások, események méltatása; erkölcsi és politikai tanulságok; alkalmazás a mai állapotokra. Az isteni Gondviselésbe és a jövőbe vetett hit megerősítése.

A színes megjelenítő előadás mellett a személyek jellemzésében, a cselekvések és események megítélésében, az igazságok megállapításában a t a n u l ó k i s j u s s a n a k s z ó h o z .

Így lesz a történelem az erkölcsi képzés igazi betetőzője.

6. Szemléltetés. Segítőeszközök. A belső szemléltetésen kívül nagy segítségére van a tanítónak a külső szemléltetés. Meg kell szólaltatnia azokat a történelmi emlékeket, amelyek helyi vagy környékbeli vonatkozásúak. A régi történelmi múlt épületek, várak, romok, szobrok, emlékoszlopok, eszközök stb. a letűnt korok beszédes tanúi és kegyeletet ébresztenek a múlt iránt. Ahol a környéken nevezetesebb történelmi esemény színe van, azt a tanító a kegyeletes megemlékezés zárandokhelyévé avassa. A múzeumot pedig tekintse a történelmi érzék meg-
alapozásának megbecsülhetetlen tárházául.

Célja elérésére használja fel a múlt megismerésének minden egyéb rendelkezésére álló segítőeszközét. A történelmi térképek az eseményeket helyhez kötik, magyarázzák, esetleg szembetűnően mutatják a területi változásokat. (L. a M. kir. Állami Térképészet jegyzékét, Budapest, II., Retek-utca 43—45. Főbizományos: Kókai Lajos könyvkereskedése, Budapest, IV., Kamermayer Károly-utca 3.) Történelmi szemléltető képekről maga a kultusz-kormány gondoskodott. Az iskolaszobák falairól a magyarság színe-javának arcképe, nemzeti múltunk korszakos jeleneteinek képcsoportja, államiságunk szimbólumai és háborús veszteségeink szemléletes ábrái tekintenek felénk. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészekkel történelmi képsorozatot festetett meg és a pedagógiai céllal készült képek hű másolatait népiskoláink rendelkezésére bocsátotta. A képek a következők:

1. Helbing Ferenc: Árpád paizsra emelése.
2. Raksányi Dezső: Szent Istvánnak Asztrik püspök átadja a koronát.
3. Kovács Ágoston: Tatárdúlás.
4. Bottka Miklós: Kun László és Habsburgi Rudolf.
5. Helbing Ferenc: Nagy Lajos fogadja a lengyel koronát felajánló küldöttséget.
6. Lösching Hugó : A nándorfehérvári diadal.
7. Hegedűs László : Mátyás király Bécs előtt.
8. Székely Bertalan: II. Lajos tetemének feltalálása.
9. Kovács Ágoston: Zrínyi Miklós hősi halála.
10. Kovács Ágoston: Egri nők.
11. Rakssányi Dezső: Bethlen Gábor tudósai körében.
12. Helbing Ferenc: Szondy György két apródja.
13. Bottka Miklós: Budavár visszavétele.
14. Sándor Béla: Zrínyi Ilona.
15. Bottka Miklós: Rákóczi Ferenc a szécsényi országgyűlésen.
16. Szent-Istváni Gyula: Mária Terézia.
17. Bottka Miklós: A Tudományos Akadémia alapítása.
18. Udvary Géza: Kossuth Lajos Cegléden.
19. Szent-Istváni Gyula: 1. Ferenc József a koronázási dombon.
20. Rakssányi Dezső : Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál.

A történelmi szemléltető képekbe esetről-esetre a tanítónak kell lelket öntenie, hogy azok ne csak ideig-óráig feltűnő és ha-

mar közömbössé váló faldíszek legyenek, hanem a nemzeti öntudatot, akaratot és kegyeletet erősítő eszközei a nevelésnek.

Jó szolgálatot tesznek azok a történelmi vonatkozású képek is, amelyeket kallódó folyóiratokból, könyvekből, hirdetéyményekből stb. vágunk ki és kártyapapírra ragasztva alkalmazunk szemléltetésül. Ezzel hasonló gyűjtőmunkára serkentjük növendékeinket is.

A gyermek lelkéhez simuló történelmi életrajzok, elbeszélések is mély nyomokat hagynak a gyermek fogékony lelkében. Mindmegannyi forrása az érzelem nemesbülésének, az ítélet tisztulásának és a hazafias kötelességre intő lelkierőnek. (L. az Orsz. Ifjúsági Irodalmi Tanács időszaki könyvjegyzékeit.)

Az ősök szívedobbanását érezzük a régi szép magyar dalokban és zenében. Ezek gyakran emelhetik történelmi tanításunk hatását. Az érzés közvetlenségével fűzik a múlt világhoz a jelent. Valóságos lelkük van: tisztán, nemesen és mélyen érző magyar lelkük.

Alkalom adtán oktatásunkat kiegészítheti a táblai vázlatos rajz (helyzetrajz, tört. térképvázlat stb.) is.

A művészi emlékekben és a régi viseletben, szokásokban nyilvánuló nemzeti jelleg is erős összekötő kapocs a múlt és a jelen között.

Történelmi emlékünnepeinkről pedig elmondhatjuk, hogy valóságos ébrentartói nemzeti lelkiismeretünknek, ha bennük igazán Klió szól hozzánk. Népiskoláink nemzeti ünnepei is csak akkor lesznek igazi ébrentartói a nemzeti öntudatnak, ha a gyermek nyelvén maga a történelem szólal meg bennük, nem pedig az üres páthosz. Csak a kegyeletes megemlékezés és az akaratra indító érzés őszintesége avatja igazi ünneppé az iskola hazafias ünnepét, nem pedig a kifelé irányuló, szemfényvesztő formaságok mesterkéltsége.

Alkotmányunk fejlődésének ismertetésével kapcsolatban a tanulóknak néhány fontosabb régi okirat másolatát mutatjuk be; ezek nagyobb történelmi művekben megtalálhatók. Szemléltetni kell továbbá a magyar állam címerét, a nemzeti zászlót, a korona és a koronázási jelvények képét.

b) A polgári jogok és kötelességek tanítása.

1. Történeti fejlődés. Hazánk jogfejlődése és alkotmányos élete az állami ügyek iránti érdeklődést a nemzet tagjaiban már a legrégebb időktől fogva ébrentartja. Mondhatni, hogy állami életünk kialakulásától kezdve jogász-nemzet vagyunk. Ez magyarázza meg, hogy főiskoláinkban a jogi oktatásnak mindig előkelő szerep jutott. Az állampolgári ismeretek népiskoláinkba is hamarabb találtak utat, mint sok más, előrehaladottabb állam népiskolaiba. Nálunk már 1771-től kezdve tanítják alkotmányunk alapismereteit, valamint a polgári jogokat és kötelességeket.

Losonczi István Hármaskis-tükör-ének második része Magyarország polgári állapotjáról szól. Kérdések és feleletek alakjában egyszerűen és érthetően ismerteti az ország rendi alkotmányát, igazgatását, a helységek közigazgatási feladatait, sőt záradékul a vallásról is szól.

A XVIII. század végén Kövy Sándor, a híres sárospataki jogtanár is írt a gyermekek számára hasonló könyvet. Munkájának címe: Magyar törvénynek rövid summája gyermekek számára. Pozsony, 1798. A dunamelléki református egyházkerület 1801-ben e munka első részének tanítását a nemzeti iskolák III. osztálya részére elrendelte. Losonczi és Kövy munkáját főképp a protestáns nemzeti iskolában felszadnál tovább használták.

Marczibányi Lajos 1833-ban népiskolai vezérkönyv írására 20 arany pályadíjat tűzött ki. A díjat Edvi Illés Pál nyerte el Első oktatásra szolgáló kézikönyv című munkájával. (Buda, 1837.) A polgári és állami életre vonatkozó ismereteket ennek 12. része tárgyalja Törvénytudomány vagy jus címen. Szól a polgári társadalomról, a törvényről, a rendekről, az ország igazgatásáról, a különféle rendű lakosok jogairól és kötelességeiről, végül főképp az igazságszolgáltatás köréből fölvetett különféle kérdésre ad feleletet. Marczibányi második díját Wargajános nyerte el Az elemi tanulmányok alapvonaljai című munkájával. Az anyag kiválasztása mindkét munkában elég szerencsés; módszeres földolgozásához és tárgyalásához ellenben sok szó fér.

A kiegyezés korszakáig a polgári ismeretek megírására még

ketten vállalkoznak: S z ü c s István és K o v á c s László, de nem sok sikerrel.

Az 1868. évi népoktatásügyi törvény a polgári jogok és kötelességek tanítását a népiskola rendes tárgyai közé iktatja. Ettől fogva e tárgy tanításának módszere állami életünk és oktatásügyünk fejlődésével lépést tart. Anyagát több népiskolai kézikönyv is feldolgozta. A régebbi tankönyvek ismertebb szerzői : M a y e r Miksa, K i s s Á r o n dr., C s i k y Kálmán, G y ö r f f y János, F a r k a s Sándor, B a l o g h Artúr dr. Az alkotmánytan tanításához vezérkönyvet írt : M a y e r Miksa. (Az újabb népiskolai tankönyvek és vezérkönyvek jegyzékét közleményünk végén adjuk.)

Sokat lendített a polgári jogok és kötelességek tanítási módszerén az 1905. évi miniszteri tanterv és utasítás. Ennek alapelveit az újabb követelményekhez igazodva iparkodik megvalósítani a legújabb, 1925. évi tanterv.

Irodalom. Id. m. (6. 1.).

2. A polgári jogok és kötelességek tanításának célja és jelentősége. A tanterv a következő célt jelöli ki: „A magyar állampolgári élet rendjének, a legfontosabb polgári jogoknak és kötelességeknek rövid ismertetésével kapcsolatban a nemzeti közösség megértetése és a törvénytisztelet fejlesztése.”

Az állampolgári élet rendjének megértéséhez történelmi fejlődésünk ismerete adja meg az alapot. A rend megismerése a törvényes rend szükségességének a belátásához és a helyes társadalmi felfogás kialakulásához vezet. Hozzájárul ahhoz, hogy a gyermekek szüleit, tanítóját, előljáróit és általában a rend őreit tisztelje és nekik engedelmessékedjék.

A polgári jogok és kötelességek ismerete gyakorlati és erkölcsi jelentőségű. Az állami élet helyes megismerése teszi lehetővé, hogy eligazodhassunk a polgári élet minden ügyes-bajos dolgában, anyagi és erkölcsi boldogulásunkat biztosíthassuk és kivehessük részünket a nemzetépítő munkából. Az állami életben való hasznos részvétel pedig csak művelt, politikailag érett, törvénytisztelő és erkölcsös polgároktól várható, akik állampolgári feladataikkal tisztában vannak. Az egyén boldogulása és a nemzet haladása tehát az állampolgári erényekben rejlik. Ezeknek a kifejlesztését és megerősítését tűzi

ki célul a tanterv. Azt akarja, hogy az állampolgári élet rendjének, a legfontosabb polgári jogoknak és kötelességeknek fokozatos, gyakorlati irányú megismerésével szívja magába a gyermek a tettekre kész, munkás hazafiságot, a nemzeti közösséghez való áldozatos ragaszkodást, az állampolgári kötelességérzést és a törvénytiszteletet. Mindez pedig a jövőt előkészítő nemzeti munka sikerét alapozza meg és megóvja a gyermeket minden későbbi társadalmi és politikai eltvelyedéstől.

3. A polgári jogok és kötelességek tanításának anyaga.

A polgári jogok és kötelességek ismeretét az V. osztályban, heti 1 órában tanítjuk.

Az osztott iskola anyaga a következő:

I. Kis- és nagyközségek s igazgatásuk: előljáróság, képviselőtestület, csendőrség, rendőrség. A járás. A járás tisztviselői és hatáskörük. Rendezett tanácsú városok s igazgatásuk. Vármegyei és városi törvényhatóságok s önkormányzatuk. (Budapesten : a székesfőváros igazgatása és önkormányzata.) Árvaszék.

II. A községek, a törvényhatóságok és az állam közszükségei. Adózás. Illetékek.

III. A mezőgazdaságra, iparra és kereskedelemre vonatkozó legfontosabb törvényes rendelkezések. Munkaadó, munkások, cselédügy. Ingatlanforgalom: telekkönyv. Kataszter.

IV. Iskolakötelezettség. Állami anyakönyvek. Közegészségügyi rendelkezések.

V. Igazságszolgáltatás: bírák, bíróságok.

VI. Magyar állampolgárság. Egyesületi és sajtószabadság. Egyházak és hitfelekezetek; viszonyosság a bevett vallások között.

A tanterv az osztatlan iskola V—VI. osztályának anyagát — a magyar nemzet történetének anyagával együtt — a váltakozó rendszer szerint A) és B) évre osztja föl.

Az osztatlan iskola anyaga a következő:

V—VI. osztály. Heti 1 óra. A. év. b) Polgári jogok és kötelességek.

I. Kis- és nagyközségek s igazgatásuk: előljáróság, képviselőtestület. Csendőrség, rendőrség. A járás. A járás tisztviselői és hatáskörük. Rendezett tanácsú városok s igazgatásuk. Vármegyei és városi törvényhatóságok s önkormányzatuk. (Budapesten : a székesfőváros igazgatása és önkormányzata.) Árvaszék.

II. A községek, a törvényhatóságok és az állam szükségletei. Adózás. Illetékek.

III. Iskolakötelezettség. Állami anyakönyvek. Közegészségügyi rendelkezések.

B. év. b) Polgári jogok és kötelességek.

I. A mezőgazdaságra, iparra és kereskedelemre vonatkozó legfontosabb törvényes rendelkezések. Munkaadó, munkások, cselédügy. Ingatlanforgalom: telekkönyv. Kataszter.

II. Igazságszolgáltatás: bírák, bíróságok.

III. Magyar állampolgárság. Egyesületi és sajtószabadság. Egyházak és hitfelekezetek; viszonyosság a bevett vallások között.

4. A polgári jogok és kötelességek tanításának kapcsolata más tárgyakkal. Mind a történelmi, mind az állampolgári ismeretek alapvető feladata a beszéd- és értelemgyakorlatokra hárul. Már az I. osztályban az *Otthon* és az *Iskola* címen megkezdődő beszélgetések közelebb viszik a gyermeket a közösség gondolatához. A II. osztályban *A község* belső és külső területe, valamint *A község múltja* címen tárgyalásra kerülő anyag egyengeti az útját a legfontosabb polgári jogok és kötelességek megismerésének. A III. osztályban *A község környéke*, a IV. osztályban *A falu és város egymásra utaltsága*, valamint *A magyar ember mai élete* címen csoportosított anyag egyes tételei alapozzák meg az állampolgári ismereteket.

A beszéd- és értelemgyakorlatok történelmi vonatkozású anyaga szintén ezt a célt szolgálja. Maga a történelmi oktatás pedig a mostani polgári életrend megértésének természetes föltétele. Az állami élet történeti kifejlődése teszi ugyanis érthetővé, hogy alkotmányunk mint fejlődött fokról-fokra; jogéletünk, közigazgatásunk és igazságszolgáltatásunk mint vált egyre rendezettebbé és állami életünk mint érkezett el mai kifejlett állapotához. A történelmi és állampolgári ismeretek tehát szervesen egymásra utaltak.

Az állampolgári ismereteknek szoros kapcsolatuk van még a földrajzzal. Ez a föld és az ember közti viszonyt tárgyalja. Már pedig a földrajzi tényezőktől függő emberi szervezkedés megértése föltételezi a közösségi alakulatok és intézmények ismeretét. Ha pl. a földrajzban a letelepülés föltételeivel foglalkozunk, egyúttal a községi szervezet fogalmát is tisztáznunk kell.

Népiskolai olvasókönyveinkben is vannak olyan olvasmányok, amelyek a tanulók állampolgári ismereteit megalapozzák vagy kiegészítik.

Kapcsolatos ismeretelemeket különben más tárgy körében is találunk. A polgári jogok és kötelességek tanítását iparkodjunk ezek segítségével is minél sikeresebbé tenni.

5. A polgári jogok és kötelességek tanításának módja. A pol-

gári jogok és kötelességek tanítása csakis gyakorlati alapon érheti el célját. Elvont elméleti fejtegetések, törvények, rendeletek tételes magyarázata sikerhez nem vezethet. A népiskolai tanuló gondolkodása ehhez még fejletlen.

A tanítás sikeréhez a kulcsot az eleven élet adja meg. Ez jelöli ki sokszor az anyagot is és ad mintát eljárásunkhoz. Szemléletül és tanításunk alapjául szolgálhatnak a családban, a közösségekben vagy az alkotmányos életben előforduló magán-, illetve közjogi vonatkozású esetek. Az ügyes tanító ezekre az esetekre tudja felépíteni tanítását és a gyakorlati tanulságokon kívül a tárgyban rejlő ideális célt is megközelíteni képes. Neki magának biztos tárgyi ismereteinek kell lennie, de az elvont fogalmakat a gyakorlati esetek alkalmazásával kell megelevenítenie. Ebben segítségére lehet megjelenítő készsége és dramatizáló ereje is. Egyes tételek tanítását ugyanis azzal élénkítheti, hogy az előforduló szerepeket a gyermekek között kiosztja és a hivatalos eljárás módzatait velük utánoztatja. (Pl. eljárás a telekkönyvi hatóságnál vagy az anyakönyvi hivatalban stb.) Ez szinte az élmény közvetlen hatásával ér föl.

A tanító tehát elvont, száraz fejtegetés helyett iparkodjék a tapasztalatok, élmények gyakorlati és erkölcsi tanulságait leszűrni. Ne bocsátkozzék bele politikai pártok és társadalmi elméletek bírálatába, viszont tartsa távol növendékeitől a szélsőséges politikai és társadalmi törekvéseket, a megtévesztő, üres jelszavakat. Plántálja lelkükbe az állampolgári erényeket, nevelje őket önismeretre, hogy mentek legyenek minden nemzeti elfogultságtól, elbizakodottságtól. Legyenek egymást megbecsülő, munkás, takarékos hazafiak. Becsüljék meg hazánk ezeréves alkotmányát és törvénykönyvét, melyet Deák Ferenc erős hittel „a nemzet legfelségesebb történetkönyvé”-nek nevezett. Érezzék, mily erő rejlik polgári szabadságunk biztosítóiban, mennyi remény fűződik ezeréves alkotmányunkhoz.

Az ily módon megalapozott állampolgári ismeretek segítik át majd a gyermeket az iskolából a társadalomba. Méltóképen így töltheti be majdán állampolgári hivatását.

6. Szemléltetés. Tekintsék meg a tanulók a helyi körülményekhez képest a közösség házáat, város házáat, a szol-

gabírói hivatal, az adóhivatal, a bíróság épületét stb., sőt — ha lehet — valamelyik hivatali helyiséget is; ez alkalommal az előjáróság egyik előzékeny tagja vagy a tisztviselők valamelyike némi szemléltetéssel és magyarázattal teheti érdekesebbé és sikeresebbé a tanulók látogatását. Ahol arra mód van, igen hasznos, ha előzetes engedély alapján a tanulók tanítójuk kíséretében valamely alkalmas hivatalos eljárás^v &gY gyűlés lefolyását figyelik meg.

A tanítással kapcsolatban szemléltetni kell a hivatalos nyomtatványokat: adókönyvet, telekkönyvi lapokat, cseled- és munkakönyvet, okirat- és levélbélyegeket stb.

Népiskolai tankönyvek és vezérkönyvek jegyzéke.

1. Dr. Novy Ferenc: A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az osztott és részben osztott elemi népiskolák V. és VI. osztálya számára, továbbá az osztatlan elemi népiskolák V—VI. osztálya számára. (Kir. magy. egyetemi nyomda.)

2. Bagdy-Berkényi-Berwaldscky-Sugar: Történelem és polgári jogok s kötelességek az elemi népiskolák V—VI. osztálya számára. (Kalász, Tanítók Háza.)

3. Keszler Károly: A magyar nemzet története az osztott elemi népiskolák V. és VI. osztálya számára, továbbá az osztatlan iskolák V—VI. osztálya számára. (Franklin-Társulat.)

4. Dreisziger Ferenc: A népiskolai történettanítás módszeréről. (Népnevelők Könyvtára. Lampel R. kk.)

5. Dr. Márki Sándor: Történettanítás. (Népiskolai tanítók is nagy hasznát látják.) — (Singer és Wolfner.)

6. Dr. Novy Ferenc: Állampolgári ismeretek a székesfővárosi elemi népiskolák V—VI. osztálya számára. (Kir. magy. egyetemi nyomda.)

7. Mayer Miksa—dr. Mayer Géza: Polgári jogok és kötelességek népiskolák számára. (Lampel R. kk.)

8. Kiss Sándor: Az alkotmány tanításának módszere. (Szarvas.)

9. Tóth Mihály: Szántás-vetés. A népiskola teljes anyagának felosztása, elrendezése és feldolgozása tanítási vázlatokban. (Sárospatak.)

10. A Néptanítók Lapjában A tanterv végrehajtása c. rovat.

11. Quint — Drozdy — Sztolmár — Boldis: Minta-tanítások és ped. megbeszélések a győri tanítói tanfolyamon. 1927. (A Győr-Moson-Pozsonyvármegyei Tanítók Háza Egyesület.)

Tartalomjegyzék.

A magyar nemzet történelmének, alkotmányának és az állampolgári ismereteknek tanítása.

a) A magyar nemzet történelmének és alkotmányának tanítása.

1. Történeti fejlődés	3
2. Történelmünk és alkotmányunk népiskolai tanításának célja és jelentősége.....	6
3. Történelmünk és alkotmányunk tanításának népiskolai anyaga	7
4. Történelmünk és alkotmányunk alapismereteinek kapcsolata más tárgyakkal	7
5. Történelmünk és alkotmányunk népiskolai tanításának módja	9
6. Szemléltetés. Segítőeszközök	11

Oldal

b) A polgári jogok és kötelességek tanítása.

1. Történeti fejlődés	13
2. A polgári jogok és kötelességek tanításának célja és jelentősége.....	14
3. A polgári jogok és kötelességek tanításának anyaga	15
4. A polgári jogok és kötelességek tanításának kapcsolata más tárgyakkal.....	16
5. A polgári jogok és kötelességek tanításának módja	16
6. Szemléltetés.....	17
Népiskolai tankönyvek és vezérkönyvek jegyzéke.....	18